ANTON GOLOPENȚIA ŞI CORNOVA

Sanda GOLOPENȚIA
Brown University

ABSTRACT. The following essay presents Anton Golopenția's major studies, conceived as the starting-point for the sociological monograph of Cornova, a repressentative North Bessarabian village, which was observed at a transitional moment: in the 1930s, when it acquired urban features and left behind the traditional forms of social and economic organization. Being the first field experience for the young sociologist, Cornova becomes the paradigmatic example for the special (affectionate) relation established between the researcher and his object. The study also offers Anton Golopentia's biography and a sellected bibliography of the author.

Keywords: Anton Golopenția, Cornova, sociological monograph

Întâlnirea cu Cornova în vara anului 1931 a fost pentru Anton Golopenția, care începuse să funcționeze ca bibliotecar-custode la Seminarul de Sociologie de puțină vreme, prima lui ieşire adevărată pe teren, cu răspunderi de monografist. Până atunci, el nu avea la activ decât o deplasare de o săptămână la Runcu, în tovărăşia lui C. Brăiloiu şi H.H. Stahl, spre a vedea, în mare, cum se lucrează.

A.G. a participat la campania monografică şi a rămas la Cornova după plecarea monografiştilor, alături de H.H. Stahl, Lena Constante, Marcela Focşa etc., pentru a încheia culegerea materialului în vederea contribuției sale la monografia Cornovei, a pregăti, alături de H.H. Stahl şi Tudor Posmantir (imagine) un film despre sat şi a scrie un articol destinat publicării în revista „Boabe de grâu".

De pe urma acestei insistențe s-au născut, la scurt timp şi în această ordine, două proiecte vizând Cornova sau pornind de la observații făcute în cadrul ei, un text de articol (şi punct de plecare pentru scenariul filmului), studiul despre orăşenizare şi o primă formă a unui articol care a fost scris în timpul studiilor în Germania (în perioada 1934–1935) şi a apărut postum.

Ulterior, în anii 1932 şi 1933, A.G. a revenit de mai multe ori la Cornova, după cum vom vedea, întregind cunoaşterea de vară–toamnă a satului prins în munci, cu cea de iarnă, în care cornovenii dispuneau de mai mult timp.

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

1. Un muzeu model la Cornova şi un studiu asupra picturii religioase a regiunii

Cele două proiecte apar într-o scrisoare trimisă de Anton Golopenția lui Dimitrie Gusti în noiembrie 1931, la scurt timp după întoarcerea de la Cornova.

Textul scrisorii, care urmează să apară în volumul III al seriei A. Golopenția, *Rapsodia epistolară*, este următorul:

> Îndrumările ce vreau să vi le cer concern muzeul. În zilele de după sfârşitul campaniei am colindat, alături de d-l Stahl ori singur, satele regiunii. Am aflat astfel lucruri interesante, atât în ceea ce priveşte organizarea sătească veche, cât şi în ceea ce priveşte viața spirituală, câtă am putut-o cunoaşte, mai ales prin obiectivările artistice. În această din urmă privință, compararea unor sate vechi de mazili[1] cu altele mânăstireşti, împroprietărite în jurul lui 1860 prin reforma Stolîpin[2] (cu țăranul cel mai bogat având 4–5 deseatine, media 1,5–2) şi altele în sfârşit boiereşti, întremate abia prin împroprietărirea făcută de Sfatul Țării (cu maximum 2 deseatine, media 0,5–1 des[eatine]) s-a arătat extrem de rodnică. Descreşterea citadinizării e direct proporțională cu micşorarea pământului stăpânit şi cu vechimea condițiilor de trai mai umane. În satele tip împroprietărire Stolîpin lumea abia începe să facă de pildă covoare „cu damă" ca cele din Cornova, în cele împroprietărite după război cei cu oarecare bunăstare au încă numeroase scoarțe din lână vopsită cu culori vegetale.
>
> Ni s-a pus astfel din nou problema muzeului. Am mai găsit la Seminar o adresă de la Comisia pentru studierea şi coordonarea lucrărilor pregătitoare în vederea participării României la expozițiile şi târgurile internaționale prin care vi se aducea la cunoştință cooptarea Domniei Voastre în comisia pregătitoare a participării României la Expoziția internațională a artelor populare din Berna din 1934. Seminarul va participa fără îndoială. Am avea chiar posibilitatea, în caz că totul ar fi pregătit până în amănunt, de[3] a face vizibilă deosebirea între colecționarea etnografică de obiecte reprezentative şi cercetarea sociologică a

[1] Mazilii (învestiți pentru merite personale) reprezentau la origine un grad mijlociu în ierarhia categoriilor sociale din Basarabia, între dvoreni (cu slujbe la stat) şi grajdani (preoți) sau țărani (clăcaşi, cărora li se adăugau mescaninii (veniți de la oraş la țară) şi christianii (țărani ruşi veniți în sat din altă gubernie. În momentul campaniei monografice de la Cornova, mazilii absorbiseră dvorenii şi grajdaninii şi se opuneau țăranilor care incorporaseră restul categoriilor sociale.

[2] Lui Piotr Arkadievici Stolîpin (1862–1911), prim-ministru şi ministru de Interne al Rusiei (1906–1911) i se datorează o serie de reforme social-economice şi politice (reforma agrară, reforma învățământului şi reforma legislativă).

[3] În text, *pentru*.

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

vieții sociale existente, de a impune dintr-odată atenției unor cercuri străine largi metoda noastră de lucru şi viziunea teoretică ce le stă la temelie.

Dar pentru aceasta ar trebui înregistrate şi revăzute complet colecțiile anterioare şi întocmită bine cea din Cornova. Muzeul din Cornova ar evidenția în mod impresionant un moment destul de înaintat al părăsirii tradiției locale pe planul artelor spațiale şi al căderii sub curentul de uniformizare dominant în civilizația modernă. Un început de studiu statistic al caselor din sat ne-a arătat acest fenomen curios de lunecare a lucrurilor din bătrâni în încăperile mai proaste[1]: bucătărie, cămară. Casa mare a cornoveanului cuprinde covoare cu modele noi şi de factură Biedermeier, trecute nu ştiu cum în Basarabia, icoane în cromolitografii cu inscripții în opt limbi, făcute la München pare-se; în schimb, în cuhne icoana e încă un venerabil sfânt pe lemn, lăicerele modele mai mult sau ceva mai puțin vechi (toate de cel puțin 50–60 ani) de flori stilizate sau şi mai vechi vârste.

Oamenii le dau destul de greu. O mulțime sunt totuşi dispuşi să ne dea câte o scoarță, câte o icoană. Pe prețuri destul de joase, 50–150 lei o icoană pe lemn, 300–1.000 o scoarță până la 4/1,80 m. Mai sunt, în urmă, diverse obiecte de utilitate casnică, toate mărunțişurile de pe pereți.

Ar mai trebui să trecem pe la Cornova, fără îndoială, dacă e vorba să întocmim un muzeu într-adevăr model. Totuşi, o temelie solidă s-ar putea pune încă de acum din ce cunoaştem noi. Socoteam odată că cu 20.000 de lei s-ar putea cumpăra tot ce are o gospodărie obişnuită cornoveană. Aşa ca la Bucureşti să putem reconstitui cu ajutorul planurilor arhitecților totul, până şi soba. S-ar cumpăra cu suma aceasta şase–şapte covoare (cele noi mai scumpe, cele vechi mai ieftine) vreo 10–15 icoane (pe lemn şi carton), uşi, ferestre, ulcele şi toate celelalte.

Mai aveam şi un alt plan mai dificil de realizat. Vi-l comunic mai mult decât îl propun. Colindând satele şi privind icoanele am dat, în afara pieselor unice, peste altele de factură similară şi întru totul după acelaşi tipar. Cumpărând ori fotografiind toate icoanele din regiune şi culegând toate informațiile ce pot fi date asupra fiecăreia dintre ele, completând apoi acest material cu toate datele pe care studiul monografic le impune atenției, se putea încerca ceea ce încă nu s-a făcut: un studiu asupra picturii noastre religioase. Se putea localiza un tip de icoane în anume sate, ceea ce presupunea că zugravul va fi stat cam la mijlocul cercului satelor cu aceste icoane. Se putea vedea astfel, cel puțin pentru o regiune

[1] A.G. va prezenta acest fenomen în studiul său *Aspecte ale desfăşurării procesului de orăşenizare a satului Cornova* („Arhiva", an X, nr. 1–4, 1932, p. 544–572).

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

restrânsă, dacă aceste icoane se răspândeau acum 120–80 de ani prin negustori ambulanți, ca azi, sau dacă erau opera unor zugravi locali. Studiul acesta se făcea nu pe 20–30 de icoane din toate colțurile țării, ajunse întâmplător în vreun muzeu, ci pe 200–300 de icoane culese sistematic. Întreprinderea necesită cam 15.000–20.000 lei şi timp ca de 40 de zile. Darul de a-i convinge pe oameni nu lipseşte.

Scrisoarea conține în germene substanța articolului despre orăşenizare, un început de reflecție asupra tipologiei satelor (basarabene) mazileşti, mânăstireşti şi boiereşti, asupra muzeului sociologic menit să aducă în fața vizitatorilor modul de a trăi al locuitorilor unui sat, iar nu exponate selectate şi izolate pe criterii estetice sau istorice, şi o problematizare a circulației — prin meşteri sau prin negustori ambulanți — a picturii religioase tradiționale locale sau moderne.

Ca întotdeauna în proiectele pe care le prezintă, A.G. calculează costul operațiilor, al obiectelor de cumpărat şi eşalonează în timp etapele. Cele două proiecte nu au fost realizate. Discuții asupra lor vor fi fost însă purtate, la Cornova, cu colegi rămaşi, la fel cu el, în sat, cum era bunăoară Lena Constante. Peste câțiva ani, la Drăguş, ea avea să pornească un proiect înrudit privind pictura pe sticlă şi meşterii ei.

2. Cornova ca revelator al satului (românesc) şi al monografiei

Proaspăt intrat în grupul de tineri care lucrează în preajma profesorului D. Gusti, A. Golopenția, pe care funcția de bibliotecar la Seminarul de Sociologie îl aduce în miezul preocupărilor acestuia, se preocupă de contactele Şcolii sociologice cu reviste şi ziare ale vremii, în care publică sau cărora le furnizează materiale privitoare la activitatea monografică. Articolul *Cornova — satul ultimei campanii monografice*, publicat pe 10 şi 12 noiembrie 1931 în ziarul „Curentul", marchează începutul acestei preocupări. El se înscrie în genul „jurnal sociologic", concentrând în pagini adresate publicului larg informații despre un sat românesc şi despre privirea aruncată asupra lui de monografiştii gustieni. Elaborarea e promptă, articolul, care pare a fi servit şi ca text pentru scenariul filmului dedicat Cornovei, e publicat la mai puțin de o lună de la revenirea în Bucureşti.

Articolul începe prin a oferi informații privind şcoala sociologică de la Bucureşti şi campania monografică de la Cornova. A şaptea campanie organizată de Secția sociologică a Institutului Social Român în colaborare cu Seminarul de Sociologie de la Facultatea de Filozofie şi Litere a Universității din Bucureşti, sub conducerea Prof. Gusti, a adus în sat în vederea unei cercetări multidisciplinare un număr de 55 de specialişti. Subvenționarea publicării rezultatelor

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

va fi asigurată din „fonduri americane” (e vorba de Fundația Rockefeller, care oferea un grant pentru publicarea revistei „Arhiva pentru ştiința şi reforma socială”).

Este prezentată apoi relevanța cercetării. Cornova este un sat reprezentativ pentru Basarabia de Nord, încă prea puțin cunoscută în actualitatea ei. De altfel, nu numai satul basarabean, ci satul ca atare este puțin cunoscut în România — scrie A.G., fiind privit de cei mai mulți, sub influența lumii urbanizate occidentale, ca „un fel de oraş în miniatură” şi nu ca o realitate socială aparte. Alăturând, prin munca de grup, descrieri obiectivate ale unor fațete diferite ale vieții sătești într-un ansamblu integrat, cercetările trezesc în acelaşi timp în tineretul care le practică dragostea pentru o unitate socială enigmatică, solidaritatea cu un mod de a trăi descoperit treptat şi cu trudă, care a intrat de acum în zodia transformărilor rapide.

Urmează, prezentată prin prisma privirii dintâi, cu uimirile ei, prezentarea cadrului natural şi a satului ca aşezare. Colinele paralele năzuind spre Nistru par mai înalte decât sunt în realitate. Şleahurile aruncate pieptiş peste coama dealurilor surprind pe cei deprinşi cu drumurile de munte care cruță prin cotituri efortul drumețului. Puținătatea apei şi mulțimea fântânilor părăsite sunt neliniştitoare. Grânarele din nuiele şi poietile rotunde cu acoperişuri conice depeizează, prin înfățişarea lor „curios de africană în primitivitatea lor măiestrită” (p. 98)[1]. Ulițele şi fundăturile se învălmăşesc, rătăcind orăşenii nedeprinşi cu întortochierile şi, la fel, gardurile enorme, care par făcute spre a apăra cetăți.

Istoria satului e dominată de opoziția între categoriile sociale ale dvorenilor, mazililor şi țăranilor. Cu toate că stăpânirea cea nouă nu o mai recunoaşte, ea se conservă, în anii 1930 şi cercetătorii au putut-o întâlni privind dansurile, încă segregate (mai mult sau mai puțin vizibil), ocuparea locurilor la biserică sau la nunți.

Trecerea de la creşterea vitelor la agricultura intensivă a adus treptat bunăstarea nu numai dvorenilor şi mazililor, ci şi unui număr de țărani. Drumul de fier şi comerțul au legat, în ultima parte a secolului XIX, Cornova de oraşele din care a început să se aprovizioneze (Chişinău, Odessa), precum şi de satele de comercianți evrei din vecinatate. Occidentalizarea Rusiei îi evocă lui A.G. deschiderea spre noul necunoscut şi nivelator în țările colonizate: „Căci, asemănători în sensibilitatea lor față de cele un milion de produse ale civilizației cu populațiile negre şi galbene ale continentelor colonizate, ruşii primeau cu evlavie toate noutățile” (p. 100). După Primul război mondial, armata îi aduce pe tineri în oraşele Vechiului Regat, unde deprind dansuri, cântece şi jocuri noi.

Generațiile vârstnice ale Cornovei păstrează însă obiceiurile vechi, descântecele, hainele şi sărbătorile cu care s-au deprins, calendarul vechi. Iar Cornova traversează în tensiune ani de devenire intensă pe care îi poate aduce mai aproape de înțelegere statul de vorbă cu Popa Zamă,

[1] Indicăm paginile pornind de la volumul A. Golopenția, *Opere*, I.

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

un Creangă al locurilor şi un alter ego cornovean al monografiştilor (dacă nu, cum înclinăm să credem, al lui Dimitrie Gusti).

Finalul articolului stabileşte opoziția între privirea monografiştilor, la care specializarea se îmbină cu deschiderea prietenoasă către modurile de a trăi de pe întinsul țării şi privirea „la rece", căreia Cornova nu i se arată decât prin ce-i lipseşte:

> Iată Cornova celor care au trăit-o ca pe un prieten mai mare. Percepută doar senzorial, ea nu e decât un sat oarecare: insalubru, prea puțin confortabil şi sărăcăcios, cu bătrâni bărboşi ce poartă, ca şi tinerii, haine de oraş, de cele mai multe ori zdrențuite; cu femei asemenea celor din mahalalele oricărui oraş mai mare; ai cărui locuitori sunt mai mult amețiți decât treji la vremea culesului, mai mult inactivi decât la lucru în cursul anului" (p. 101).

Toposul mezinului (A.G. e unul din membrii cei mai tineri ai echipei, e proaspăt numitul bibliotecar al Seminarului, are 22 ani în clipa în care scrie etc.) se îmbină cu privirea lucidă şi trează, care nu vrea să idealizeze, ci să înainteze în cunoştință de cauză, de la aparențe, la fondul generator de conservări şi schimbări al Cornovei.

Ce s-a filmat la Cornova reflectă textul acesta care pare a fi funcționat ca scenariu. O comparație atentă a textului cu filmul rămâne însă de făcut.

3. Cornova ca revelator al procesului de orăşenizare în țările din estul Europei

Studiul *Aspecte ale procesului de orăşenizare a satului Cornova*, publicat în „Arhiva" (nr. 1–4, 1932), la rubrica *Arhiva monografică/ Procese*, marchează trecerea la un alt mod de a privi şi prezenta satul cercetat. Cornova nu mai e acum un sat pe care privirea obiectivă şi inevitabil fragmentară a cercetătorului îl întregeşte prin vibrația afectivă a tânărului care se împrieteneşte pe viață cu el, sau un sat pe care gândul cercetătorului îl alătură îndrăzneț spațiilor europene sau africane, ci *prilejul unui studiu de caz* consacrat problemei care-i permite lui A.G. să înțeleagă mai adânc pulsarea în timp şi spațiu a Cornovei şi să extragă învățăminte depăşind un sat anume şi privind de acum procesul de urbanizare în care intraseră satele din estul Europei.

Modul în care este conceput articolul ne permite o comparație cu felul de a scrie sociologie pe care-l va preconiza ulterior autorul. Într-o scrisoare din 22.2.1936 adresată Ştefaniei Cristescu, care plănuia redactarea materialului cules la Şanț, A.G. scria:

> Cu literatura [de specialitate, S.G.] zic să nu-ți faci prea multă bătaie de cap. În privința aceasta, contactul susținut cu materialul dă mult mai mult. Adeseori prea

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

multă grijă de literatură duce la travestirea completă a faptelor prezentate. Cred că ai scoate maximum din materialul tău, dacă ai căuta să redai icoana vieții magice a unui sat românesc de azi. O descriere întâi de toate, nu o analiză. Adică nu o confirmare a teoriilor actuale despre magie în cazul unui sat românesc. Aceasta, prea împănată de păsărească specialității, ar fi sortită să rămâie necitită. Descriere nu-nseamnă-n gândul meu tablou romanțat în genul *Şezătorii* lui Amzăr. Mi-o-nchipui bine clădită, cu toate subdiviziunile necesare. Însă cu un text bogat în citate. Materialul problemei tale e aşa de pitoresc. Proza dintre aceste citate mi-o închipui explicare şi comentar simplu. Confruntarea cu teoria contemporană în materie de magie ar fi s-o laşi pentru o parte finală, care să fie un *aperçu* asupra temelor pe care le ridică magia cum mai subzistă în satele noastre româneşti (nu numai în Şanț) pentru lămurirea problemei magiei în genere. Capitolul acesta ar fi să fie savant. Celelalte, adică cel puțin ¾, trebuie să fie aşa încât oricare om cu gustul cititului să se bucure citindu-l şi să zică: „ian te uită ce lucruri minunate". Iar alții să zică, aşa ca Ispirescu când a citit întâiul basm românesc publicat într-un ziar („Țeranul român", cred), de Filimon: „Care va să zică şi basmul nostru e de ceva". Iar specialiştii să zică: câtă ştiință neaparentă şi nepretențioasă în acest comentar! Cât despre capitolul teoretic, acolo-ți dovedeşti ştiința de teorie înaltă şi informație ştiințifică (CMR, p. 191–192).

Fiind cea dintâi abordare la noi în țară a procesului de urbanizare[1], şi primul studiu consacrat de A. Golopenția realității româneşti prin prisma învățămintelor teoretice la care duce cercetarea ei, studiul acesta de debut procedează invers. El se deschide cu o primă parte teoretică şi continuă cu descrierea atentă, în care citatele bogate alătură reflecției cercetătorului gândurile în ecou ale informatorilor. De la început, textul e încadrat în efortul de cercetare comună prestat de colegii de campanie, în dialog bucuros cu H.H. Stahl, Marcela Focşa şi Lena Constante:

Prezentarea de față, care încearcă să înfăptuiască, pornind de la un fragment al vieții spirituale săteşti, ceea ce dl. H.H. Stahl a realizat pornind de la forma de organizare: lămurirea ființării în timp a satelor româneşti prin limpezirea istoriei lor sociale şi culturale — înfățişare individuală a unui fragment dintr-o operă colectivă — datoreşte multe sugestii şi informații prețioase colegelor de la echipa artistică: domnişoarele Marcela Popa şi Lena Constante (p. 267, n.1).

[1] Aspectul acesta, asupra căruia nu insist aici, a fost pus în lumină de H.H. Stahl în volumul *Amintiri şi gânduri*… (1981), de Maria Larionescu în *Strategia „supraviețuirilor" în cercetarea schimbării sociale rurale. Depăşirea unor clişee teoretice* (AGR, p. 108–121).

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

Partea I e consacrată premiselor „cercetării vieții sociale prin studiul realității". Sunt discutate aspectul structural şi aspectul dinamic al vieții sociale, opoziția gustiană între unități şi procese, şi e abordată tehnica cunoaşterii directe a trecutului, aşa cum e atestat de prezent. Spre deosebire de ştiințele naturii, ştiințele sociale îşi abordează obiectul prin înțelegere, „oarecum dinăuntru în afară" (p. 160), descoperind sistematic „semnificația obiectului cercetat printr-o pătrundere simpatetică, prin trăirea lui, iar nu numai [prin] o descriere şi explicare prin raporturi de coexistență şi de succesiune" (p. 271). A.G. scrie de pe acum, după întâlnirea formativă cu cercetarea de la Cornova, ceea ce va reformula în scrisoarea din 1936 citată mai sus:

> […] cunoaşterea vieții sociale trebuie să nu conste într-o convertire într-un sistem de concepte dinainte făurite şi experimentare ulterioară pentru a vedea dacă faptul intră fără contradicții într-însul. Ci trebuie să fie o cuprindere activă a realității în semnele logice existente şi o mlădiere a acestor semne după realitate prin exprimarea concomitentă a cât mai multe din trăsăturile ei. Greutățile potrivirii conceptelor după realitate şi ale introducerii realității în concepte nu îndreptățesc câtuşi de puțin înlocuirea realității sociale prin semnele cu care e exprimată (p. 270).

E interesantă, în discuția teoretică, referirea la sociologia lui Hans Freyer (cu privire la care A. Golopenția publica, în acelaşi număr al „Arhivei", o recenzie consacrată volumului *Soziologie als Wircklichkeitswissenschaft* al acestuia. Momentul cornovean îi permisese lui A.G. să aibă o viziune critică față de viziunea încă tradițional sistematică a sociologiei lui Freyer, ca „repertoriu de categorii sociologice situate istoric". Reflecția la Cornova acompaniază în surdină, la Bucureşti ca şi în Germania, după cum vom vedea ulterior, confruntarea cu Hans Freyer, viitorul conducător al tezei de doctorat a lui A.G.

Partea a doua urmăreşte „trecutul comprimat în prezent", examinând pe rând variațiile în timp ale icoanelor, țesăturilor, arhitecturii şi mobilierului, costumului, muzicii şi dansului la Cornova. Scopul urmărit prin aşezarea în timp a diferitelor tipuri de icoane, țesături etc. este deblocarea prezentului precipitat spre orăşenizare al satului:

> Datând obiectivările cu ajutorul unui recensământ amănunțit al informațiilor privitoare la ele şi situând apoi — cu toată aproximația pe care structura complexă a oricărei unități sociale, cu novatorii şi întârziații ei, o impune —, tipurile obținute la locul lor în trecut, aplicând adică tehnica de lucru descrisă a

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

> cercetărilor consacrate trecutului unității, conturăm cel puțin câteva aspecte ale istoriei Cornovei. Realizăm astfel şi o deblocare a prezentului de supraviețuiri, obținând icoana exactă a trăsăturilor proprii exclusiv înfățișării ei actuale, punct de plecare în studierea orăşenizării lui (p. 278).

Comparând Cornova, în care numărul mazililor e aproape egal cu cel al țăranilor, cu câteva tipuri distincte de sate apropiate ale regiunii (Bularda, sat boieresc locuit de țărani dezrobiți, împroprietăriți prin reforma țarului Alexandru al II-lea, şi stăpânind între 1 şi 2,5 desiatine de pământ; Hârbovăț, sat mânăstiresc de țărani împroprietăriți după 1878, cu între 1,5 şi 6 desiatine de pământ; Năpădeni, sat de mazili bogați, stăpânind în medie 10 desiatine de pământ), A.G. constată ritmuri diferite ale orăşenizării. În Bularda şi Hârbovăț, „procesul de orăşenizare este mult mai puțin înaintat decât la Cornova ori la Năpădeni, iar viața satului mult mai omogenă" (p. 287).

Partea a III-a este consacrată desprinderii „feliei" orăşenizare din procesul social în care e cuprinsă, cu dispunerea în etape şi făgaşe a procesului:

> Ceea ce urmează să fie înfăptuit, odată atins acest punct al cercetării, capăt al pregătirilor, e redarea procesului de orăşenizare a Cornovei, lăsând să se desfăşoare din nou, în gând, tot cursul lui. Cunoaşterea până în amănunțimi a înfățişării ei actuale, rod al trecutului, îi îngăduie cercetătorului să atribuie întâmplărilor şi formelor trecute cunoscute sensul şi virtualitățile imanente lor, pe când erau încă în stare născândă, pe care o reclamă această întreprindere (p. 288).

Ceea ce constată A.G. în urma analizei este lipsa de omogenitate a orăşenizării cornovene:

> În afara costumului, a dansurilor şi a cântecelor, care sunt pe de-a-ntregul orăşeneşti […] satul nu e prea vizibil schimbat în înfățişarea lui totală exterioară. Procesul de înlocuire a vechilor reprezentări şi obiectivări pe planul valorii ştiințifice, religioase, economice etc. a limbii, deşi intens, se produce printr-o desprindere lentă de care nici chiar cei în care se produce nu-şi dau seama decât când e demult împlinită (p. 293).

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

Cercetarea e datoare să examineze pricinile acestor diferenţe, care privesc atât rezultatele, cât şi cauzele diferitelor schimbări cuprinse sub numele de orăşenizare, şi care par a rezulta dintr-o selecţie conformă cu cerinţe adânci ale vieţii cornovenilor:

> Care e pricina orăşenizării hotărâte şi complete a costumului, a dansurilor şi a muzicii, pe când în cazul celorlalte obiectivări: al icoanelor şi al ţesăturilor, de pildă, schimbările par a proveni mai mult din presiuni externe, datorindu-se faptului că nu se mai ofereau tipurile vechi sau că deveniseră mult mai accesibile mijloacele pentru înfăptuirea unor tipuri noi […]? Exteriorizările vieţii religioase, de pildă, apar aproape neschimbate, iar numărul descântecelor şi răspândirea vrăjilor e mult mai mare decât în alte sate de înfăţişare mult mai bătrânească. Are loc, fără îndoială, o selectare a formelor oferite de oraş după utilitatea pe care o prezintă pentru soluţionarea problemelor vieţii satului (p. 294).

Situarea tipurilor temporale de obiectivări artistice în cadrul vieţii sociale de ansamblu (cu influenţa exercitată asupra satului de Odessa, Chişinău, Călăraşi şi Vlad în peisajul general al unei extinderi a agriculturii şi a bunăstării) nu e suficientă pentru *înţelegerea* procesului. Spre a ajunge la ea, cercetătorul trebuie să încerce „a se transpune în vieţuirea locuitorilor Cornovei, pentru a trăi formula după care e centrată” (p. 294):

> Lămurirea înfăţişării particulare a suprapunerii de forme urbane, a răspândirii ei inegale pe planurile vieţii sociale, în Cornova şi în cele câteva aşezări mazileşti din regiune, pare a nu ne-o putea da însă decât structura sufletească a oamenilor de acolo, aşa cum o putem intui din fapte şi din vorbe (p. 293–294).

Răspunsul la care ajunge A.G. este că sunt selectate acele aspecte ale vieţii orăşeneşti care permit abordarea de către fiecare, în conformitate cu poziţia pe care o ocupă, a marii teme de viaţă a Cornovei: aceea a ierarhizării pe stări a locuitorilor. Rezultanta este, am putea spune, o ciuleandră a înnoirilor:

> Începutul de neluare în seamă a distanţelor sociale tradiţionale dintre membrii deosebitelor stări sociale, respectate timp de veacuri ca ceva în firea lucrurilor, aşa cum le acceptă pe deplin, şi astăzi, ţăranii bătrâni, ce s-a produs prin egalarea şi întrecerea nivelului de viaţă al dvorenilor, respectiv al mazililor, de către îmbogăţiţii epocii începutului intrării în ritmul comerţului mondial şi a înlocuirii

BDD-A6467 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

complete a proprietății devălmaşe cu cea individuală, a atras după sine o întrecere aprigă pe planul îmbrăcămințiı şi în genere pe cel al tuturor aspectelor sărbătoreşti ale vieții rurale. Îmbogățirea progresivă a întregului sat a făcut însă ca părtaşii tuturor stărilor să accepte aceste planuri drept teren de bătălie în lupta dusă, de unii: pentru egalarea sus-pusului, de ceilalți: pentru înlăturarea ştirbirilor aduse întâietății lor. Astfel, orice înnoire se difuza în decursul unui interval tot mai scurt din treaptă în treaptă pe întreaga lungime a scării sociale (p. 295).

În paralel cu orăşenizarea, ca rezultat al ei, concepția despre viață a cornovenilor traversează la rândul ei mutații de adâncime:

Pe lângă această treptată autonomizare a forțelor orăşeneşti pe planul costumului, al dansului, al „purtărilor", e în curs, mai ales de la război încoace, prin şcoală şi armată, un proces prin care se zămisleşte un nou fel de a valorifica, de a-şi trăi viața. Structura sufletească tradițională, cu valorile prea puțin diferențiate, supusă obiceiului, se mai găseşte, cu destule spărturi, la bătrâni, strâns înmănunchiați prin opoziția împotriva calendarului nou. La cei tineri, în schimb, cu cunoştințe cărturăreşti tocmai destule pentru a se crede mai presus de credințele din bătrâni „falşe tăte" şi de lucrurile din vechi […] şi prea puține pentru a-şi încheia un fel de a privi viața, lipsa unei structuri unitare a vieții sufleteşti atrage după sine un scepticism desăvârşit (p. 296–297).

Partea a IV-a şi ultimă fixează concluziile cercetării. Întreg sud-estul rural european trece de la formele şi atitudinile tradiționale la cele „comune civilizației cercului cultural europeano-american". Procesul se declanşase la Cornova încă în cursul secolului al XIX-lea. Viziunea romantică a culturii țărăneşti ca expresie a „sufletului poporului" nu rezistă privirii atente a realității. În satele româneşti se consumau de altfel de secole scrieri bizantine (*Întâmplările lui Arghir, Alexandria* etc.) şi nu se mai trăia demult în autarhie economică sau culturală:

Procesul de adoptare a formelor orăşeneşti e în curs din toată vremea; s-a accelerat doar vertiginos acum, datorită puterii de expansiune a economiei capitaliste. Astfel Cornova e bine românească, cu toată înfățişarea prea puțin amintitoare de „satul românesc" a conversației curente a locuitorilor ei, aşa cum sunt româneşti satele cu aproape aceeaşi înfățişare din jurul oraşelor şi cum vor fi

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

românești și pe mai departe chiar și satele din munții Banatului, de pildă, când, după 30–40 de ani, vor ajunge să o aibă și ele (p. 298).

Cercul analizei s-a încheiat, orășenizarea progresivă nu e o bizarerie cornoveană, ci orizontul care se deschide în fața satelor, din România ca de oriunde, ea poate fi prevăzută cu relativă precizie (cea din Banatul montan, din care provenea A.G. și pe care îl cunoștea dinăuntru, fiind, de pildă, apropiată). Ceea ce va fi de fiecare dată diferit este tipul de interacțiune în care va intra cu formele de viață tradițională și cu temele dominante ale vieții sociale într-un loc sau altul.

Articolul acesta, în care descrierea, înțelegerea și elaborarea unei metode de abordare a proceselor sociale se îmbină armonios, e datorat unei întâlniri de excepție, într-un moment de excepție (al începutului, al inițierii ca sociolog), cu un sat aflat în plină și clară tranziție.

4. Cornova, un prieten pe viață

Textul *Un sat basarabean* s-a născut din retopirea celor două texte anterioare scrise de A.G. în urma experienței acumulate în campania monografică din 1931— a textului tip „jurnal sociologic" intitulat *Cornova — satul ultimei campanii monografice* cu studiul *Aspecte ale desfășurării procesului de orășenizare a satului Cornova*.

Fuziunea din care a rezultat *Un sat basarabean* s-a produs în perioada 1933–1936 (mai degrabă spre începutul ei) când, aflat la studii în Germania, departe de țară și de monografii, A. Golopența adâncește prin reflecție exerienta lui de teren. O semnalează, alături de detalii stilistice care topesc în pasta redactării notații ce reapar în manuscrisul *Îndreptarului pentru tineret* la care știm că A.G. lucra în această perioadă, pasaje explicite, cum sunt următoarele:

> Cred și știu că mulți dintre cei ce au lucrat în cercetările monografice au prieten astfel un sat, o problemă. În privința mea îmi amintesc câtă trudă îndărătnică mi-am dat în jumătatea a doua a anului 1931 ca să pricep Cornova, satul întâiei mele campanii monografice. De când am simțit că o știu cât poate fi știută, mi-a rămas prieten, cu care pot sta de vorbă în amintire cum stau de vorbă cu amintirea oamenilor vii pe care i-am apropiat. Întors la București după o ședere de câteva luni în această Cornovă și gătindu-mă să mă întorc din nou într-însa, s-o văd cum e când cade bruma, am simțit că-i datorez o apologie, ca unei ființe de seamă ce mi-a îngăduit să mă apropii de ea.
>
> Am încheiat atunci mișcat un tablou pentru care, îmi dau seama azi, căutam negăsindu-i alexandrinii slăvitori. După alte drumuri de iarnă, am zis să-ntregesc

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

şi-ndrept acest tablou, ieşit în două foiletoane ale „Curentului”, cât îmi stă-n putință. Acest omagiu adus satului prieten ar fi fost să iasă în „Boabe de grâu”. Felurite îndatoriri noi, apoi plecarea din țară m-au împiedicat să duc la capăt gândul (A. Golopenția, 2000, p. 453).

De data aceasta, atenția lui A.G. se îndreaptă nu către latura ştiințifică a cercetărilor monografice, ci către viața monografiştilor cu satele şi instituțiile țărăneşti pe care le cercetează. Stimulată de dor, reflecția se orientează spre experiența pe care publicațiile Şcolii de sociologie nu o pot prezenta direct. Miezul rodului unei cercetări de teren nu poate fi spus de sociolog, în măsura în care el e constituit de latura tainic înnoitoare şi stimulatoare a întâlnirii acute şi atente cu un sat anume. Pentru această întâlnire, A. Golopenția va folosi, aici ca şi în multe alte texte, metaforele modelatoare ale iubirii sau prieteniei. Satul nu este numai o structură socială, aşa cum problemele abordate de sociolog nu sunt numai structuri intelectuale. Satul, problemele cercetate sunt prieteni virtuali pe care ni-i apropiem prin trudă şi respect, cu care ne descoperim afinități (legate, în cazul lui A.G. şi al Cornovei, de deschiderea spre orăşenizare, din alte rațiuni, a satelor bănățene pe care le cunoaşte din copilărie), cărora le datorăm recunoştință atunci când ni se deschid. Literatura dă astfel orizont textului sociologic, care nu are cum articula sociologia ca opțiune existențială:

În timp ce inventariau documentele privitoare la partea sau aspectul din viața satului cu cercetarea căruia fuseseră însărcinați, cei cu sânge de cercetător duceau o luptă, adeseori neştiută nici de ei, plină de peripeții, cu satul în întregul lui, cu satul ființă şi el, şi de necuprins. Cred că precizez o experiență a multora dintre noi asemuind străduințele de felul acesta cu cele pe care le depunem când ne e să câştigăm pe cineva care ne atrage. Pentru soiul de oameni, caracterizat cu stângăcie spunând că ar fi făcuți parcă pentru cercetări, câte un sat, sau o anume rânduială a vieții româneşti […] au vino-ncoace de la început. […] Un sat anume, odată ce se văd într-însul, un fel de a fi, odată ce i-au luat urmele, devin pentru cei de soiul acesta țel de năzuințe, pândit cu sfială şi împresurat pas cu pas, luat în stăpânire cu duioşie recunoscătoare. Ținta râvnită a încercaților de acest fel e de a răzbi în miezul ființării satului, a rânduielii de viață a anumitor ținuturi de munte, a întrevedea chiar firea lor. Apropierea ei face din satul sau rânduiala de viață pricepută un prieten, ca tot omul de preț care ni s-a deschis.

În lupta aceasta, izbânda e decisă de pe urma a zeci şi sute de umblări în lung şi-n lat a satului şi a ținutului în zori, la amiază, în amurg, a vorbitului cu mai fiecare-n

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

> zi cu soare sau cu vremuială, cu necaz sau voie bună, după ce pe cât se poate au fost văzute din cât se poate de multe locuri. Convorbirile cu membrii cercetării, cu ochii lor deprinşi să prindă problema lor specială, observaţiile lor multiplică considerabil faţetele minţii celui pornit să cucerească satul întreg. Peripeţiile acestei lupte sentimentale sunt tonicul, catalizatorul cercetării de detaliu, precise, după program. Rodul ei, aprehensiunea întregului satului e fundalul pe care poate fi profilat în dimensiunile fireşti rezultatul cercetării speciale. Ea îi dă căldură înfăţişării acestei cercetări speciale. Şi ea rămâne în urmă adevărat tovarăş de viaţă, ca amintirea unui om a cărui iubire te-a umplut cândva (A. Golopenţia, 2000, p. 452).

Relaţia plină cu satul făptură vie e singura care permite sociologului, atunci când acceptă riscurile legate de abandonarea pe o clipă a disciplinei proprii, să spună orăşeanului oscilând între cele două atitudini aparent eterogene, şi ambele deopotrivă împrumutate mecanic, ale modernismului sau tradiţionalismului, ce este şi cum pulsează între nou şi străvechi satul românesc.

Înnoirea sensibilităţii şi împrospătarea capacităţii de elan precis, prin adâncirea a ceea ce realitatea românească, întâlnită major, iar nu eludată prin indiferenţă, abstracţie sau obişnuinţe intelectuale, are de dăruit, acesta pare a fi rostul pe care A. Golopenţia se străduia să-l exprime revenind, pentru o clipă la literatură (scria, pe atunci şi un roman, de altfel). Căci cifrele nu au cum amuţi intuiţiile, prezentul ascunde în cochilia lui volutele trecutului, satul este, pentru cel care îl percepe, prilejul unei mari iubiri.

De la întâlnirea în 1931 cu Cornova şi, în campanie, cu Ştefania Cristescu şi până la moartea lui în închisoare, în septembrie 1951, aveau să trecă exact 20 de ani. În cursul acestora, satul cercetării dintâi avea să revină nu odată în gândurile şi proiectele lui A.G. El a fost de bună seamă prezent ca termen de comparaţie avut în vedere în cursul anchetei efectuate pentru identificarea românilor de la est de Bug între 1941–1944.

5. O monografie sumară a Cornovei: Ştefania Cristescu, A. Golopenţia şi Mihai Pop

În vara anului 1938, A. Golopenţia îşi caută un proiect de lucru. Perioada e tulbure, monografiştii s-au înscris de acum într-o competiţie strânsă şi temătoare, pe care o explică în parte sfârşitul adolescenţei, cu intrarea în etapa adultă a vieţii lor profesionale, dar şi puţinătatea posturilor şi caracterul limitat al perspectivelor. Într-o scrisoare adresată profesorului D. Gusti, A.G. îi prezintă câteva dintre proiectele care îl atrag. Între ele se află proiectul colectiv al unei

BDD-A6467 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

monografii sumare a Cornovei. Reproduc în cele ce urmează fragmentul care ne interesează dintr-o scrisoare trimisă de A.G. lui D. Gusti la 30 iunie 1938:

> Stimate Domnule Profesor,
>
> [...]
>
> Nu ştiu încă ce doriți să fac vara aceasta.
>
> Stahl mi-a propus succesiv monografia Cornovei, conducerea de la Bucureşti a unei anchete cu Echipele, colaborarea la Drăguş şi Nerej, o monografie de ținut în Năsăud, în Făgăraş. Herseni m-a chemat să fac un studiu de procese la Drăguş adăugând că, la nevoie, îl poate face şi el. Mi-ați spus să studiez Țara Oltului, dar Herseni a angajat un geograf şi pe părintele Meteş[1] să înfățişeze, în volumul Drăguş, Țara Oltului.
>
> După zile de discuție, am ajuns să nu mai ştiu ce am de făcut. Nu se cade să fac cercetări de capul meu, dar nici nu am o misiune precisă. E nevoie să ştiu dorințele *Dv*. Sau să văd ce încuviințați din diversele planuri pe care le-am făurit lunile din urmă. O monografie redusă ca dimensiuni a Cornovei cu Pop[2] (care, de dragul ei, ar fi renunțat la o lună de Cehoslovacia) şi Ştefania Cristescu. Studiul unei regiuni care pune probleme administrației: Munții Apuseni, Maramureşul, Bihorul, Hunedoara, spre a înfățişa situația într-o serie de hărți (meserii anexe, raza târgurilor etc.). Ar fi un fel de experiment în vederea capitolelor sociologice propriu-zise ale Hărții sociologice a României[3]. O anchetă cu toate echipele pe tot întinsul țării pentru a stabili ținuturile naturale, satele de meşteşugari (găzari, olari, negustori de ceară, piei de porc, lemnărie etc.). Ori câteva studii pentru „Sociologie", „Arhiva" şi volumul de tipuri de sate; comerț ambulant la Cornova, sate de contact între români şi saşi, unguri şi români. […]
>
> Anton Golopenția

Cu o zi înainte, pe 29 iunie 1938, A.G. îi scrisese în acelaşi sens Ştefaniei Cristescu:

---

[1] Istoricul Ştefan Meteş (1886/1887–1977), membru al Academiei Române (1919), a condus Arhivele Statului din Cluj (1922–1947) şi a publicat studii de istorie socială şi de istoria Bisericii (*Istoria Bisericii şi a vieții religioase a românilor din Ardeal şi Ungaria*; *Păstorii ardeleni în Principatele Române*; *Emigrări româneşti din Transilvania în sec. XIII–XIX*). A fost arestat de autoritățile comuniste şi deținut în închisoarea de la Sighet între 1950–1955.

[2] În perioada 1929–1934, Mihai Pop (1907–2001), care se specializa în slavistică la Praga, Bonn şi Varşovia, revenea în țară pe timpul verii spre a participa la campaniile monografice. Planul privind Cornova nu se va realiza. În 1939, el va conduce însă, alături de A.G., ancheta Dâmbovnic, devenind ulterior Director al Institutului de (Etnografie şi) Folclor din Bucureşti.

[3] A.G. va publica, doi ani mai târziu, articolul *Harta sociologică a Olteniei. Este cu putință o inventariere cartografică a stărilor şi problemelor Ținutului Olt?* („Vatra", an VI, 1940, nr. 11, p. 2; republicat în A. Golopenția, *Opere* II, p. 219–221).

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

> Aci începe să prindă contur misiunea mea din vara aceasta. Profesorul zice să nu mă duc la Căian. Aş fi mai util lucrând în vederea Congresului. Dar Drăguşul urmează să fie îngrijit de Herseni, Nerejul de Stahl. Şi fiecare din ei ar vrea să-l ajut, dar n-ar vrea să-i reduc meritul. Aşa că-mi caută amândoi probleme noi: o anchetă de organizat de la Bucureşti, o monografie a întregului judeţ Făgăraş, redactarea Cornovei. Ancheta m-ar pune în conflict cu Neamţu, monografia de judeţ e irealizabilă în timpul disponibil. Aşa că e probabil să rămân cu Cornova. Mihai Pop m-a întărit în gândul acesta, arătându-se bucuros să vie. Cred că nici ţie nu ţi-e dezagreabilă Cornova Avizucăi. S-ar putea să fiu dar pornit de Profesor, încă din ziua de 7, la Cornova. Hotărârea se va lua azi după-masă (*Rapsodia epistolară* II, p. 501).

Ulterior, A.G. va examina, la îndemnul Profesorului, şi posibilitatea unei monografii de ţinut centrate pe Năsăud şi va pleca în recunoaştere, în iulie 1938, atât la Cornova cât şi la Şanţ (vezi scrisoarea lui din 1 august 1938 către Ştefania Cristescu, cuprinsă în *Rapsodia epistolară* II, p. 504). În cele din urmă, în vederea Congresului, A.G. va porni lucrul la *60 de sate româneşti*, care va apărea însă abia în anul 1942 (pe de o parte, întrucând conducând Direcţia Publicaţiilor, A.G. acordă întâietate proiectelor care-i sunt înaintate; pe de altă parte, întrucât al XIV-lea Congres al Sociologilor fusese amânat odată cu începerea războiului).

O „monografie redusă ca dimensiuni“ era, în gândul lui A.G., o *monografie sumară* a Cornovei. Ştefania Cristescu studiase temeinic descântatul cornovean, ca enclavă imaginară mai degrabă decât practică obişnuită în viaţa de zi cu zi. Mihai Pop se concentrase asupra problemelor de bilingvism (insistând asupra influenţei limbii ruse) şi, derivând în parte din el, asupra jocului lingvistic. A. Golopenţia situa ansamblul constatărilor monografice ale colegilor lui într-un proces de urbanizare pe care Cornova îl atesta în mod exemplar.

În vederea acestui proiect, care nu s-a realizat, Ştefania Cristescu şi-a pus la punct materialul (publicat postum în două ediţii succesive) spre a redacta partea care-i revenea din monografia Cornovei.

Ca studiu special, A.G. propunea o cercetare a comerţului ambulant în care gândul revine poate la studiul picturii religioase amintit anterior, înaintând însă de acum către problema vitală a surselor secundare de trai în satele în care agricultura nu mai asigură deplin existenţa locuitorilor.

BDD-A6467 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

6. Cornova, un sat tipic în ansamblul satelor româneşti

Într-un *Referat asupra organizării cercetării monografice a ţării de Institutul de Cercetări Sociale al României* înaintat profesorului D. Gusti la 4.12.1938 (care urmează să apară în *Rapsodia epistolară*, vol. III), A. Golopenția scria:

> Pentru a duce la capăt în patru ani opera de inventariere sociologică a satelor româneşti, pot fi urmate două căi:
>
> 1. a studiului monografic sumar al fiecărui sat;
>
> 2. a studiului monografic amănunțit a câte unui sat reprezentativ de fiecare regiune rurală.
>
> Calea întâi deschide perspectiva unei inventarieri complete. Urmând-o, se pot înregistra chiar şi deosebirile dintre satele vecine. Dificultățile pe care le întâmpină această procedură sunt atât de ordin calitativ, cât şi de ordin pecuniar. Cum, în acest caz, urmează să se facă câte 3.250 (respectiv 3.750) monografii pe an, e inevitabil ca ele să fie date în mare măsură pe seama preoților, a învățătorilor şi a Echipierilor Serviciului Social. Întocmirea acestor monografii va contribui desigur foarte mult la formarea acestor funcționari săteşti şi tineri. Dar monografiile obținute vor fi inevitabil lucrări de începător şi de amator. În marea majoritate a cazurilor, ele vor fi alcătuite dintr-o înşiruire searbădă de date şi tradiții istorice necontrolate şi dintr-un comentar de statistici demografice. De cele mai multe ori va lipsi din ele tocmai ce interesează: situația economică, viața culturală, problemele locale şi regionale, starea sanitară. Dificultatea de ordin pecuniar consistă în suma pe care ar reclama-o punerea în valoare a acestei munci. Tipărirea a 3.250 de monografii, chiar dacă n-ar depăşi 32 de pagini în mijlocie şi 2 planşe, reclamă, la tirajul de 2.000 exemplare fiecare, suma de 55 milioane. Cum costul de 220 milioane al monografiei sumare a celor 15.000 sate depăşeşte utilitatea pe care ar putea-o avea ele, date fiind condițiile în care pot fi întocmite, pare a fi necesar recursul şi la calea cealaltă, pomenită mai sus.
>
> Satele țării pot fi cunoscute şi studiind numai câte un sat de fiecare regiune rurală a țării. Procedura aceasta lămureşte stările dintr-un grup de sate prin analiza satului tipic pentru acest grup. Ea are neajunsul de a nu surprinde individualitatea fiecărui sat. Neajunsul acesta poate fi, e drept, atenuat considerabil prin distingerea trăsăturilor individuale ale satului studiat de cele tipice, cu ajutorul unui studiu sumar al fiecărui sat al regiunii respective. Avantajul mare al acestei căi îl constituie faptul că restrânge considerabil numărul satelor de studiat pentru

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

atingerea aceluiaşi scop. Ea îngăduie studierea lor de specialişti, realizarea de cercetări, ce să lămurească cauze şi să evidenţieze remedii. Procedura aceasta ar reclama aproximativ 150 monografii de 300–400 pagini (la tirajul de 2.000 exemplare monografia, tipărirea revine la 25 milioane lei).

Cercetările monografice ale Institutului Social Român au fost făcute în vederea unei atari inventarieri prin cazuri reprezentative a satelor ţării. Drăguşul este tipic pentru întreagă Ţara Oltului, Nerejul pentru întreaga Vrance, Cornova pentru satele din Codru, Şanţu pentru satele grănicereşti din Năsăud. Institutele regionale au procedat la fel: Institutul Social din Banat a studiat întâi două sate din şesul Timişoarei, apoi unul din regiunea sârbizată a Clisurii, apoi altul din vecinătatea unui centru industrial; Institutul din Basarabia a studiat întâi sate mazileşti din centrul provinciei, apoi un sat din Tighina, anul acesta altul de răzeşi agricultori din Soroca. Atât conducătorii Institutului de la Timişoara, cât şi conducătorii celui de la Chişinău socotesc să poată înfăţişa, prin monografiile a 8–12 sate bine alese, toate regiunile rurale ale ţinuturilor lor.

Institutul de Cercetări Sociale ar putea utiliza amândouă aceste procedee.

În acest scop Institutele regionale şi câteva Echipe de cercetători, conduse de Institutul de Cercetări Sociale central ar fi să lucreze în cadrul unui plan de înfăţişare a ţării prin 150 monografii de sate tipice întregite de tabloul sumar al regiunii pe care o reprezintă. Rezultatul cercetărilor lor ar alcătui seria A a colecţiei Sociologia României (volumele de 400 pagini în medie[1]). Proiectul de buget prezentat prevede tipărirea a zece astfel de monografii în anul 1939. În cei trei următori, numărul acesta ar urma să fie considerabil sporit, aşa încât după patru ani să fie completat totalul de 150.

Căminele culturale, dimpotrivă, şi Echipele ar urma să întocmească, potrivit unor chestionare şi instrucţi[un]i primite de la centru, monografii de dimensiuni reduse ale satelor în care activează. Din acestea ar fi să fie publicate anual, în broşuri de 32 pagini în medie, cele mai bune. Pentru anul 1939 proiectul de buget prevede tipărirea a 50 de astfel de monografii în seria B a colecţiei Sociologia României.

Acestor monografii de sate tipice pentru regiunile rurale ale ţării ar urma să le fie adăugite cu timpul monografiile acestor regiuni.

[1] În text, *în mijlocie.*

BDD-A6467 © 2011 Editura Universităţii de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

Nici acest proiect nu a ajuns să fie realizat. El arată însă că, după obicei, A. Golopenția păstra în amintire şi în planuri imaginea Cornovei ca sat tipic a cărui cunoaştere sociologică urma să fie continuată în timp.

7. Anton Golopenția înainte şi după Cornova

Anton Golopentia s-a născut în anul 1909, în satul Prigor, județul Caraş–Severin. După absolvirea liceului Diaconovici-Loga din Timişoara, el se înscrie în 1927 la Universitatea Bucureşti, luându-şi licența în Drept în 1930 şi licența în Filosofie în 1933. Între timp, o excursie liceală îl purtase în Iugoslavia, Italia şi Egipt (1928); o bursă a Grupării universitare române pentru Societatea Națiunilor îl adusese la Geneva (1930); participase la întâlniri studențeşti la Viena şi Bratislava; urmase cursuri de sociologie cu D. Gusti şi H.H. Stahl; şi funcționase ca şef de cabinet al lui Dimitrie Gusti la Ministerul Instrucției, Cultelor şi Artelor (1932–1933). Între 1933–1936, o bursă Rockefeller (1933–1935) continuată de o bursă Humboldt (1935–1936) îi permit să-şi elaboreze şi susțină în Germania teza de doctorat *Die Information der Staatsführung und die überlieferte Soziologie* (*Informarea conducerii statului şi sociologia tradițională*, publicată în 1936), lucrând îndeaproape cu profesorii Hans Freyer şi Arnold Gehlen.

La întoarcerea în România, A.G. se încadrează neobosit în activitatea multiplă a Şcolii sociologice de la Bucureşti. Este director la Institutul Social Român (1937–1940), redactor al revistei „Sociologie românească" (1937–1942), Inspector la Fundația Culturală Regală „Principele Carol" (1937–1940), asistent onorific la catedra de Sociologie, Etică şi Politică a Prof. Gusti şi membru fondator al Asociației Științifice pentru Enciclopedia Română. În 1937, el îl însoțeşte pe D. Gusti la Paris în vederea pregătirii pavilionului românesc la Expoziția universală.

În aprilie 1940, A.G. se angajează la Institutul Central de Statistică. În august 1940, împreună cu Sabin Manuila şi N. Georgescu-Roegen, el transportă la Arbitrajul de la Viena materialul original al Recensământului din 1930 (care va ramâne neconsultat). În ani de muncă încordată, A.G. va participa apoi la pregătirea şi efectuarea Recensământului din 1941, va conduce o echipă de funcționari ai I.C.S. însărcinată cu identificarea românilor de dincolo de Bug (1941–1943; rezultatele anchetei vor apărea postum în A. Golopenția, 2006), va fi Director al Oficiului de Studii şi Publicații al I.C.S. (1942–1947), va scoate revistele „Cronicarul I.C.S". şi „Comunicări statistice" şi va face parte din comitetul de redactie al revistei „Geopolitica şi Geoistoria". În 1946, A.G. participă în calitate de expert statistic la Conferința de Pace de la Paris. Între 1947–1948 el este director general delegat al I.C.S. conducând, în această calitate, recensământul din 1948. Arestat în ianuarie 1950, ca martor în procesul L. Pătrăşcanu, A.G. moare în 1951, după 18 luni de detențiune. Un volum intitulat *Ultima carte* (Editura

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

Enciclopedică, 2001) a adus în fața publicului cititor declarațiile sale în anchetă şi corespondența din anii 1947–1948, care-i fusese confiscată. În volumul *Viața noastră cea de toate zilele*, Sanda Golopenția împleteşte prezentarea notelor de filaj care au premers arestării lui A.G. cu amintiri despre viața bucureşteană de după război.

Opera antumă a lui A.G. conține studii şi volume de referință în domeniul sociologiei, cum sunt *Aspecte ale desfăşurării procesului de orăşenizare a satului Cornova* (1932), *Rolul ştiințelor sociale în noua tehnică administrativă* (1937), *Gradul de modernizare al regiunilor rurale ale României*, *Indreptar pentru instrucția sociologică în şcolile de pregătire ale Serviciului Social al Tineretului*, *Starea culturală şi economică a populației rurale din România* (1939); *Dâmbovnicul, o plasă din sudul județului Argeş* (împreună cu Mihai Pop) şi *60 sate româneşti* (împreună cu D.C. Georgescu). Li se alătură, în domeniul statisticii, demografiei şi geopoliticii studii şi volume cum ar fi: *Date statistice asupra situației de fapt [a învățământului din România]* (1934), *Populația teritoriilor româneşti desprinse în 1940*, *A fost Transilvania în veacul al XVIII-lea țintă sau punct de plecare de migrațiuni româneşti?*, volumul *Geopolitica* (1941, în colaborare cu Ion Conea şi M. Popa-Vereş), seria volumelor *Românii din Timoc* I–III (1943–1944, în colaborare cu C. Constante), *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948* (1948, în colaborare cu D.C. Georgescu) şi *Recensământul agricol din Republica Populară Română, 25 ianuarie 1948* (1948, în colaborare cu P. Onică).

Practic necunoscute, eseurile literare şi filozofice antume nu sunt decât fața vizibilă a unei masive opere postume care cuprinde, între altele, volumul *Orientare. Îndreptar pentru tineret*, un *Jurnal*, două încercări de roman neterminate, o culegere de eseuri despre Germania anilor 1933–1936 intitulată *Note germane* şi multe alte texte, precum şi o bogată serie de lucrări de sociologie şi statistică. Au fost publicate până acum, la Editura Enciclopedică, volumele I. *Sociologie* (2002) şi II. *Statistică, Demografie şi Geopolitică* (2000) din seria *Operelor complete* ale lui A.G., editate de Sanda Golopenția şi precedate de studii introductive datorate Prof. dr. Ştefan Costea, respectiv regretatului Acad. Prof. Vladimir Trebici. Se află în pregătire, în continuarea seriei, volumul III. *Literatură, Artă, Filosofie* (antume şi postume).

Rapsodia epistolară (din care au fost publicate volumele I–II, şi se află sub tipar volumul III) regrupează scrisori trimise şi primite de A. Golopenția între anii 1920–1950.

În 1981, H.H. Stahl scria: „Golopenția era o sinteză a mai multora dintre noi: filozof tot atât cât Mircea Vulcănescu, erudit şi profesor tot atât cât Traian Herseni, investigator deopotrivă cu mine şi organizator tot atât de abil ca şi Octavian Neamțu".

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

BIBLIOGRAFIE

BĂDINA, Ovidiu (ed.), *Cornova — un sat de mazili*, Editura Economică, 1997.

CRISTESCU, Ştefania, *Descântece din Cornova–Basarabia*. Volum editat, introducere şi note de Sanda Golopenția-Eretescu, Providence, Hiatus, 1984.

CRISTESCU, Ştefania, *Descântatul în Cornova–Basarabia*. Volum editat, introducere şi note de Sanda Golopenția. Ediția a doua revăzută şi adăugită, Bucureşti, Editura Paideia, 2003.

GOLOPENȚIA, Anton, *Cornova — Satul ultimei campanii monografice*, în „Curentul", an IV (1931), nr. *1361* (10 noiembrie), p. 1-2 şi nr. *1363* (12 noiembrie), p. 1-2. Republicat în A.G., *Opere complete*, I, p. 97–101.

GOLOPENȚIA, Anton (în colaborare), *Un sat basarabean — Cornova* (scenariu: H.H. Stahl şi A. Golopenția; imagine: Tudor Posmantir), 1932.

GOLOPENȚIA, Anton, *Aspecte ale desfăşurării procesului de orăşenizare a satului Cornova*, „Arhiva", an X (1932), nr. 1–4, p. 544–572 (cu 9 p. de planşe la sfârşitul studiului). Republicat în Bădina (1997), p. 159–201; A.G. (2002), p. 267–307.

GOLOPENȚIA, Anton, *Hans Freyer: Soziologie als Wirklichkeitswissenschaft (Sociologia ca ştiință a realității); Eileitung in die Soziologie (Introducere în sociologie)*, „Arhiva", an X (1932), nr. 1–4, p. 729–739, la rubrica *Recenzii*. Republicat în A.G. (2002), p. 469–482.

GOLOPENȚIA, Anton, *Date statistice asupra situației de fapt [a învățământului în România]* (în) D. Gusti, *Un an de activitate la Ministerul Instrucției, Cultelor şi Artelor 1932–1933,* Bucureşti, 1934, p. 3–355.

GOLOPENȚIA, Anton (în colaborare cu H.H. Stahl), *Învățături din zodiac*, „Soc. rom.", an I, nr. 4. Republicat în Bădina (1997), p. 287–289.

GOLOPENȚIA, Anton, *Die Information der Staatsführung und die überlieferte Soziologie* — Inaugural-Dissertation genehmigt von der philologisch–historischen Klasse des Philosophischen Fakultät der Universität Leipzig vorgelegt von Anton Golopenția aus Prigor (Caraş) Rumänien, Braşov, Buchdruckerei Johann Götts Sohn, 1936.

GOLOPENȚIA, Anton, *Rostul actual al sociologiei*, „Soc. rom.", an II (1937), nr. 1, p. 12–19.

GOLOPENȚIA, Anton, *Gradul de modernizare al regiunilor rurale ale României*, „Soc. rom.", an IV (1939), nr.4–6, p. 209–217 + 2 hărți şi o cartogramă.

GOLOPENȚIA, Anton (în colaborare cu I. Conea şi M. Popa–Vereş), *Geopolitica*. Craiova, Editura Ramuri, 1939.

GOLOPENȚIA, Anton, *Îndreptar pentru instrucția sociologică în şcolile de pregătire S.S.T* [ale Serviciului Social al Tineretului], Bucureşti, Fundația Culturală Regală „Principele Carol", Serviciul Social, Institutul de cercetări sociale al României, 1939.

GOLOPENȚIA, Anton, *Starea culturală şi economică a populației rurale din România*, „Revista de igienă socială", an X (1939), nr. 1–6, p. 212–263.

GOLOPENȚIA, Anton, *Populația teritoriilor româneşti desprinse în 1940*, „Geopolitica şi Geoistoria", an I (1941), nr. 1, p. 35–49.

GOLOPENȚIA, Anton, *A fost Transilvania în veacul al XVIII–lea țintă sau punct de plecare de migrațiuni româneşti?* „Geopolitica şi Geoistoria", an I (1941), nr. 1, p. 90–97.

GOLOPENȚIA, Anton, (în colaborare cu Dr. D.C. Georgescu), *60 de sate româneşti*. Anchetă sociologică condusă de …, I (*Populația*); II (*Situația economică*); IV (*Contribuții la tipologia satelor româneşti. Sate agricole, sate pastorale*); V (*Contribuții la tipologia satelor româneşti. Sate cu ocupații anexe*). Bucureşti, Institutul de Ştiințe Sociale al României, 1942–1943.

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)

GOLOPENȚIA, Anton (în colaborare cu Mihai Pop), *Dâmbovnicul, o plasă din sudul județului Argeş. Câteva rezultate ale unei cercetări monografice întreprinse în 1939 sub conducerea lui Mihai Pop şi Anton Golopenția,* Bucureşti, Institutul de Ştiințe Sociale al României, 1942 (publicat anterior în „Soc. rom.", an IV (1942), nr. 7–12, p. 413–429).

GOLOPENȚIA, Anton (în colaborare cu C. Constante), *Românii din Timoc*. Culegere de izvoare îngrijită de C. Constante şi A. Golopenția, vol. I (1943), Bucureşti, Tipografia „Bucovina" I. E. Torouțiu; II–III (1944), Bucureşti, Imprimeria Institutului Statistic, Societatea Română de Statistică.

GOLOPENȚIA, Anton (în colaborare cu Dr. D.C. Georgescu), *Populația Republicii Populare Române la 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii ale Recensământului*, (în) „Probleme economice", an I (1948), nr. 2, p. 28–45 + 5 hărți în text.

GOLOPENȚIA, Anton (în colaborare cu P. Onică). *Recensământul agricol din Republica Populară Română, 25 ianuarie 1948. Rezultatele provizorii*, (în) „Probleme economice", an I (1948), nr. 3, p. 81–108 + 10 hărți în text.

GOLOPENȚIA, Anton, *Ceasul misiunilor reale*. Ediție îngrijită, introducere şi note de Ştefania Golopenția. Bucureşti, Editura Fundației Culturale Române, 1999.

GOLOPENȚIA, Anton, *Un sat basarabean,* (în) Sanda Golopenția-Eretescu (2000), p. 452–460.

GOLOPENȚIA, Anton, *Ultima carte*. *Text integral al declarațiilor în anchetă ale lui Anton Golopenția aflate în Arhivele S.R.I.* Volum editat, cu Introducere şi Anexă de Prof. dr. Sanda Golopenția, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2001.

GOLOPENȚIA, Anton, *Opere complete*, I. *Sociologie*. Ediție alcătuită şi adnotată de Prof. dr. Sanda Golopenția. Studiu introductiv de Prof. dr. Ştefan Costea, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002; II. *Statistică, demografie şi geopolitică*. Ediție alcătuită şi adnotată de Prof. dr. Sanda Golopenția. Introducere şi evocare de Acad. Prof. Vladimir Trebici, Bucureşti, Editura Univers Enciclopedic, 2000.

GOLOPENȚIA, Anton, *Rapsodia epistolară*. Scrisori primite şi trimise de A. Golopenția. Ediție îngrijită de Sanda Golopenția şi Ruxandra Guțu Pelazza. Introducere şi note de Sanda Golopenția. Vol. I (1923–1950, Ion Adameşteanu–Nina Crainic), Bucureşti, Editura Albatros, 2004; vol. II. (1932–1950, Ştefania Cristescu–Golopenția), Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2010; vol. III (sub tipar).

GOLOPENȚIA, Anton, *Românii de la est de Bug*, vol. I–II. Volume editate cu Introducere, note şi comentarii de Prof. dr. Sanda Golopenția, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2006.

GOLOPENȚIA, Anton, *Viața noastră cea de toate zilele*, Bucureşti, Editura Curtea Veche, 2009.

GOLOPENȚIA (-ERETESCU), Sanda, *Literatura experienței de teren,* (în) Vasile Şoimaru (2000), p. 451–460.

POP, Mihai, *Contribuții la studiul limbilor speciale din Cornova*, (în) „Arhiva", an X (1932), nr. 1–4.

ŞOIMARU, Vasile (coord.), *Cornova*, Chişinău, Editura Museum, 2000.

BDD-A6467 © 2011 Editura Universității de Vest
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:37:41 UTC)